

Toespraak in de Amsterdamse Studenteneklesia op zondag 5 oktober 2014 door Alex van Heusden

Deze wereld anders

Voorlezing uit het boek 1 Koningen
1 Koningen 18:21-40

Elia ging staan voor heel het volk, hij sprak:

Hoe lang nog hinken jullie op twee gedachten?

Is JHWH de god, ga hem achterna,
is het de Baäl, ga hem achterna!

Zij, het volk, wisten niet hoe te antwoorden.

Elia sprak tot het volk:

Alleen ik ben overgebleven als profeet voor JHWH
en de profeten van de Baäl zijn vierhonderd en vijftig man.

Laat men ons twee jonge stieren geven.

Laten zij één stier kiezen,

hem in stukken houwen en op het brandhout leggen, maar dat niet aansteken.

Ik bereid de andere stier,

leg hem op het brandhout, maar steek dat niet aan.

Gij roept dan de naam van uw god,

ik roep de naam JHWH.

Zo zal geschieden:

de god die antwoordt met vuur, hij is de god.

Heel het volk antwoordde, zij zeiden:

Goed voorstel!

Elia sprak tot de profeten van de Baäl:

Kies één jonge stier uit en bereid hem eerst
want jullie zijn met velen.

Roep de naam van uw god, maar steek het vuur niet aan.

Zij namen de jonge stier, zij bereidden hem,

toen riepen zij de naam van de Baäl

van 's morgens tot 's middags:

Baäl, antwoord ons!

Maar geen stemgeluid, niemand die antwoord gaf.

Zo dansten zij rondom de offerplaats die zij gemaakt hadden.

Toen het middag was begon Elia hen te sarren:

Roep toch met grote stem!

Hij is toch een god!

Zou hij in gedachten verzonken zijn?

Zou hij even naar achteren zijn?

Zou hij onderweg zijn?

Of misschien in slaap gevallen?

Laat hij dan wakker worden!

Zij riepen met grote stem,

zij kerfden zich, naar hun rite, met zwaarden en met speren

tot bloedens toe,

maar geen stemgeluid, niemand die antwoord gaf.

Elia nam twaalf stenen

volgens het getal van de stammen van Jakobs zonen.

Hij bouwde van de stenen een offerplaats met de naam van JHWH.

Hij groef rondom de offerplaats een geul.

Daarna stapelde hij het hout op,
hakte de jonge stier aan stukken en legde hem op het hout.

Hij sprak:

Vul vier kruiken met water
en giet die op de offergave en op het hout.

Hij sprak:

Een tweede keer.

Zij deden het een tweede keer.

Hij sprak:

Een derde keer.

Zij deden het een derde keer.

Het water liep rondom de offerplaats,
ook de geul liet hij vullen met water.

Het geschiedde, op het uur van de offergave:

Elia, de profeet, kwam naderbij, hij sprak:

JHWH, God van Abraham, Izaäk en Israël,
vandaag moet erkend worden dat jij God bent in Israël
en ik jouw dienstknecht
en dat ik op jouw woord al deze woorden gedaan heb -
antwoord mij, JHWH, antwoord mij,
zij moeten erkennen, dit volk,
dat jij, JHWH, de god bent.

Het vuur van JHWH viel neer,
het verteerde de offergave, het hout, de stenen, het stof,
ook het water in de geul slokte het op.

Heel het volk zag,

zij vielen op hun aangezicht, zij zeiden:

JHWH, hij is de god,
JHWH, hij is de god.

Elia sprak tot hen:

Grijp de profeten van de Baäl,
niemand van hen mag ontsnappen!

Zij grepen ze,

Elia liet hen afdalen naar de beek Kisjon en daar afslachten.

Toespraak

Het is het verhaal van een revolutie dat wij zojuist hoorden: een eenzame profeet neemt het op tegen een heel gilde van profeten, vierhonderdvijftig in getal. Geen fluwelen, maar een bloedige revolutie. Die vierhonderdvijftig profeten, 'Elia liet hen afdalen naar de beek Kisjon en daar afslachten' (1 Koningen 18:40). Hoewel we het verhaal niet letterlijk moeten nemen - er komt geen vuur uit de hemel, niet op die manier - geeft het uiterst realistisch weer hoe gewelddadig het kan toegaan als eenmaal de revolutie is uitgeroepen. Dat was niet alleen toen zo, in de wereld van het oude Nabije Oosten, dat is nog altijd zo. We hoeven enkel onze blik te richten op de wereld van het huidige Nabije Oosten, op Irak en op Syrië, om ons daarvan bewust te worden.

Er is een kalifaat uitgeroepen, in juni van dit jaar. Een islamitische staat in Irak en in Syrië. Het doel is wereldhegemonie op termijn. Waar vindt de islamitische staat in Irak en Syrië zijn aanhangers - dus afgezien van jihadististen uit de Schilderswijk? Vooral onder jonge mensen, slecht opgeleid, werkloos en arm. Het zou gaan in Irak om tribale en religieuze scheidslijnen, soennieten versus shi'ieten, dus zou de strijd godsdienstig van aard zijn. Maar zo is het niet zonder meer. Er woedt daar een klassenstrijd: arme mensen, zonder uitzicht op verbetering van de omstandigheden waarin zij leven, staan op, gaan leuzen achterna en grijpen naar wapens. De religie biedt hoogstens een ideologisch kader ter motivatie en rechtvaardiging. Maar hoe planmatig en gruwelijk effectief.

Revolutie na revolutie, oorlog na oorlog - zo verloopt de geschiedenis, al sinds mensenheugenis. De bijbel wil niet verbloemen dat het zo toegaat. Het boek weet dat fluwelen revoluties in de geschiedenis der mensheid op de vingers van één hand te tellen zijn. Zo wordt ons ook een spiegel voorgehouden: zie hoe je kunt worden, jij mens, onder omstandigheden, ook jij. Maar er wordt ons ook een andere spiegel voorgehouden: zie onder ogen dat het anders kan omdat het anders moet.

'Mijn theologie ontaardt direct in geleuter als ik niet meer politiek actief ben.' Dit zei Ton Veerkamp in 1987. Hij was toen 53 jaar, inmiddels is hij 80. Van Ton Veerkamp hebben wij in deze Ekklesia geleerd de bijbel te lezen als het Grote Verhaal van bevrijding, als het ontwerp van een samenleving waarin geen heren zijn en geen slaven, maar enkel vrije mensen, solidair met elkaar. De bijbel heeft een politieke strekking. En daarom kiest Ton Veerkamp voor een consequente politieke lezing van dat Grote Verhaal - een manier van lezen die noodzakelijk en dus onontkoombaar is. Niet een andere wereld, over de grenzen heen van tijd en ruimte, is onderwerp van de bijbel, maar déze wereld anders - het neoliberale egoïsme voorbij, aan gene zijde van economische exploitatie en ecologische kaalslag. Zonder deze politieke manier van lezen ontaardt elke uitleg van het Grote Verhaal in geleuter. En de toestand waarin deze wereld verkeert, verdraagt geen geleuter, maar schreeuwt om een begin van verandering ten goede. Hoor de mensen het uitschreeuwen, daar aan de grens tussen Syrië en Turkije.

Wij allen, wij mensen, worden in gijzeling gehouden door een meedogenloos systeem. De vrijemarkteconomie wordt alom beleden als een religie. Het neoliberale systeem is de god van nu. Voor deze god buigen wereldwijd miljoenen mensen hun knieën. Dat het systeem talloos veel slachtoffers maakt, wordt voor lief genomen. Onvermijdelijke 'colateral damage'. Het systeem is heilig, dus onveranderlijk - onwrikbare status quo. Zo wordt het voorgesteld door de 'hogepriesters' van het systeem in hun heiligdommen: banken en beurzen. Alles draait om geld en krediet. Nu is krediet geven letterlijk 'vertrouwen schenken'. In het Hebreeuwse woord *mammon* gaat een werkwoord schuil dat 'vertrouwen' betekent. Mammon is de bijbelse god van het geld. Hij vraagt ons aller vertrouwen. In het evangelie van Lukas wordt deze god Onrecht-Mammon genoemd (Lukas 16:11). Mammon is niet enkel bezit, maar bezit waarmee macht wordt uitgeoefend ten koste van ontelbare mensen. Het eerste gebod van de god Mammon luidt: jij zult tegen mij geen 'nee' zeggen; maak je vooral geen illusies. Dat laatste moeten we zeker niet doen: ons enige illusie maken. We mogen wel hopen. Dat moeten we zelfs. 'Jij zult hopen' moet ons eerste gebod zijn.

In zijn boek *Deze wereld anders* benadrukt Ton Veerkamp andermaal dat het in de bijbel wemelt van de goden. Mammon is zo'n god, Baäl is zijn evenknie. Mammon en Baäl zijn nagenoeg identiek. Baäl betekent 'heer' en 'bezitter', heer over slaven. Hij is de god van de grootgrondbezitters, uitbuiters en plundersaars van kleine boeren. Baäl belichaamt een maatschappelijke orde van onrecht. In het verhaal dat wij hebben gehoord, bindt Elia de strijd met hem aan als profetisch woordvoerder van een andere god. Die god draagt de vierletternaam j-h-w-h, en die naam betekent 'Ik zal er zijn' - voor arme, ontrechte en vernederde mensen. De god 'Ik zal er zijn' belichaamt een andere maatschappelijke orde dan Baäl, hij staat voor recht en gerechtigheid. Tussen 'Ik zal er zijn' en Baäl is geen compromis mogelijk. Daarom legt Elia aan het volk de vraag voor: 'Hoe lang nog hinken jullie op twee gedachten?' (1 Koningen 18:21). Of, letterlijk vertaald: 'Hoe lang nog willen jullie op de twee takken dansen? Is JHWH de god, ga hem achterna. Is het de Baäl, ga hem achterna.' De strekking van deze vraag luidt: als je blijft dansen op de twee takken en geen heldere keuze maakt, kies je in feite voor Baäl. Kijk maar naar de profeten van Baäl: die dansen. En jij danst mee. (Hiermee zeg ik niet dat u nooit meer mag dansen, als u daar zin in heeft, maar niet op twee takken.) In onze wereld anno 2014 is het altijd nog de Baäl die het voor het zeggen heeft, in neoliberale outfit gestoken. Die andere god, de bevrijder, die is er niet, nog niet, die moet nog worden.

Ton Veerkamp schrijft:

De vraag *Is er een hoogste wezen 'God'?* is absurd omdat ze geen falsifieerbaar antwoord kent en omdat alle tekenen die op zijn bestaan zouden kunnen wijzen ook op een andere en even zinvolle manier kunnen worden uitgelegd. De eigenlijke vraag is dus: 'Wat is 'God'?' In de taal van het Grote Verhaal van Israël luidt de vraag: 'Wat is zijn naam?' Anders gezegd: om welke [maatschappelijke] basisorde gaat het?

Het boek *Deze wereld anders* vertelt ook het verhaal van het vroege christendom: Paulus en zijn brieven, de vier evangeliën, de verwijdering van de Joden en hun Jodendom, de toe-wending naar de macht.

De messiaanse beweging in naam van Jezus kwam met een eigen articulatie van het bijbelse Grote Verhaal. Aanvankelijk een tegenbeweging ontwikkelde het vroege christendom zich in een geleidelijk, bijna vier eeuwen omvattend proces tot een religie die een alliantie sloot met het Romeins imperium. Dat gebeurde onder Caesar Constantijn. De vijanden werden vrienden. Aan het einde van de vierde eeuw, onder Caesar Theodosius, werd het christendom uitgeroepen tot staatsgodsdienst en enige 'toegestane religie'. De belijdensteksten van de concilies gaan de imperiale politiek ideologisch onderbouwen.

Zo is het gegaan. Met als gevolg dat het Grote Verhaal van de bijbel en van de messiaanse beweging in naam van Jezus na verloop van tijd een transformatie onderging: van weigering naar aanvaarding, althans tot op zekere hoogte, van de heersende wereldorde. In de samenvatting van *Deze wereld anders* lezen we:

In feite was de 'God' van het Grote Verhaal ook de 'God' van de heersende orde. Daardoor liep de dagelijkse praktijk van de christelijke gemeenten in het thans christelijke Romeinse Rijk gewoonlijk uit op verinnerlijking van de heersende macht; ze vereerden hun 'God' ook als 'God van deze wereldtijd' (2 Korintiërs 4:4). De basisstructuur van het christendom was in de regel niet *weigering*, maar *aanvaarding*.

Door zo te doen, aldus Ton Veerkamp, behoedde het christendom het Grote Verhaal voor de ondergang, maar betaalde daarvoor de prijs van een dikwijls grenzeloze aanpassing aan een wereld van ongelijkheid en onvrijheid, van heren en slaven.

In *Deze wereld anders* doet nog een tweede Groot Verhaal mee: dat van 'vrijheid, gelijkheid en broederschap', van 'proletariërs aller landen, verenigt u' en van de strijd om een 'klasseloze maatschappij'. Volgens Ton Veerkamp zou dit Grote Verhaal van de arbeidersbeweging ondenkbaar zijn geweest zonder de bijbel en de tradities die daarin geworteld zijn. Maar dit Grote Verhaal vond zijn Waterloo in de late jaren tachtig van de twintigste eeuw. De val van de Berlijnse Muur in 1989 staat hiervoor symbool. 'Het is vrijwel totaal vergeten, die grote beweging die de politiek en cultuur van onze landen heeft bepaald van de tweede helft van de negentiende eeuw tot het laatste kwart van de twintigste eeuw.' Aldus Ton Veerkamp.

Daarom is *Deze wereld anders*, naast een bespreking van meer dan duizend jaar geschiedenis, een vorm van rouwverwerking over 'de vergane bewoonbaarheid van de wereld'. Bevrijding en emancipatie van mens en samenleving - dat was de inzet van de bijbel als Groot Verhaal, daar ging het ook om in Verlichting en socialisme.

Hoe nu verder? Rest ons nog enkel rouwverwerking of kunnen nieuwe perspectieven rond bevrijding en emancipatie worden geformuleerd, in het verlengde van het Grote Verhaal en als eigentijdse articulatie daarvan? Doen zich nog kansen voor, al zijn het maar kleine kansen, op het begin van een nieuw begin?

Elia zag ze niet, die kleine kansen. Daarom ontvluchtte hij het politieke strijdtoneel van zijn dagen. Hij klaagt tot zijn God: 'Verlaten hebben de kinderen van Israël jouw verbond, (...) ik alleen ben overgebleven' (1 Koningen 19:10). Op die klacht volgt het antwoord: 'Zevenduizend in Israël laat ik als rest, alle knieën die zich niet voor de Baäl hebben gebogen, alle monden die hem niet hebben gekust' (1 Koningen 19:18). Hij was dus niet als enige overgebleven, niet de enige die nog 'nee' zei tegen het systeem.

Ook wij zijn niet alleen. En dan luidt de vraag: hoe wekken we het Grote Verhaal van bevrijding weer tot leven en dragen we het over aan de volgende generatie, als dragende grond van hoop op deze wereld anders? Want scepsis en moedeloosheid mogen niet het laatste woord krijgen. Daartegenin zingen wij:

rozen dragen de rotsen
in zo'n land wil je zijn.

In deze wereld anders.

Ton Veerkamp, *Deze wereld anders. Politieke geschiedenis van het Grote Verhaal*, een uitgave van Nieuwe Liefde Leerhuis in samenwerking met uitgeverij Skandalon (2014).
nieuweliefdeleerhuis.com/dezewereldanders